

דף שבועי

בס"ד

פרשת תרומה, תשפ"ד, מספר 1557

פרדוקס הכרובים מיכאל קנובסקי

כפי שמפרש רשב"ם או בצורת תינוק כדעת חז"ל. עדיין נשאלת השאלה, מה מקומם במקום הכי מקודש, בקודש הקודשים, מעל הארון המכיל את לוחות הברית, שבהם נכתב 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה'? אברבנאל מאריך ומסביר את כל הרמזים שמייצגים הכרובים, ולבסוף קובע שישראל לא עברו על 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה', כי הכרובים לא נוצרו לשמש לעבודת אלילים או כאמצעי בין בני ישראל לה', אלא כחלק מעבודת ה'. בלשוננו:

לא היו עוברים על לא תעשה לך פסל וכל תמונה, כי שם הייתה האזהרה שלא יבואו לעובדם כמי שאמר לא תשתחוו להם ולא תעבדם. אך מלאכת המשכן וכליו היו לשם ה' ולא היו הכרובים להיותם אמצעיים בינם לבין א-לוהיהם. אלא לזכר מעשים הנוראים.

לעניות דעתי, תשובת אברבנאל בעייתית. שהרי גם עבודת האלילים עצמה התחילה בתור עבודת ה' דרך צורות ואמצעים ואז התגלגלה לאן שהתגלגלה (לפחות לפי הרמב"ם, תחילת הלכות עבודה זרה).

רבנו בחיי משנה את מהות הכרובים מבעיה הלכתית של "פסל וכל תמונה" לאחד מעיקרי האמונה שלנו. וכך הוא אומר:

כשם שנצטוונו באמונת מציאות ה' יתברך והוא עיקר ראשון מעיקרי התורה כן נצטוונו שנאמין מציאות המלאכים והוא העיקר השני. לפי שהמלאכים משימים דיבור בפי הנביאים במצוות ה' יתברך. שאלמלא כן אין נבואה ואם אין נבואה אין תורה. ולכן ציוותה התורה לעשות שני כרובים שלא נטעה ונחליף את המלאכים עם ה' שהוא אחד ויחיד.

שיטת רבינו בחיי תואמת את שיטת הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (חלק שלישי פרק לב) שמתבססת, כנראה, על מדרש חז"ל המובא במדרש הגדול:

כרובים הללו למה לי, כדי לידע שיש כרובים למעלה, ומנין שיש כרובים למעלה? דכתיב ביחזקאל (י:כ): "היא החיה אשר ראיתי תחת א-להי ישראל בנהר כבר, ואדע כי כרובים הם".

דומני שאין אף פרשה בתורה שמתמקדת בנושא אחד בלבד כמו פרשתנו, שכל כולה מדברת על בניית המשכן וכליו. לדון בכלי המשכן ו/או בתבנית המשכן ללא מולטימדיה היא משימה קשה עבורי, ואני מעריך מאוד את רש"י שמתאר ומסביר כל כלי וכלי וכן את המשכן לפרטיו בכתב בלבד, מבלי להשתמש בציורים או בסכמות.

ישנו רובד נוסף של המשכן שמפרשים רבים התמודדו איתו, וזהו הרובד התאולוגי. הנביא ישעיהו אומר: "כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֶדֶם רַגְלִי אִי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאִי זֶה מְקוֹם מִנוּחֹתִי" (סו:א). הפראפרזה למאמר חז"ל (בראשית רבה ס"ח) היא, (הקב"ה) מקומו של המשכן ואין המשכן מקומו. מפרשי ימי הביניים כמו הרמב"ם, רלב"ג, אברבנאל ועוד, הרחיבו את קונספט המשכן לממדים גלקטיים. הם מדמים את בניית המשכן וכליו לבריאת היקום והעולמות העליונים שברא הקב"ה. הם הסתמכו על פסוקים בתנ"ך ועל מדרשי חז"ל והאריכו מאוד במתן משמעות קוסמית ומטאפיזית לכל פרט במשכן.

אני מבקש להישאר ברובד הפשוט ולהתמקד בפרט אחד במשכן המהווה בעיה אמונית גדולה. הכוונה לצמד הכרובים הנמצאים על הכפורת מעל הארון. אברבנאל שואל על אתר את השאלה המתבקשת מהציווי על הכרובים (השאלה הב'): "כי הנה יראה שיהיה עובר בזה על לא תעשה לך פסל וכל תמונה, ואיך צווה אותם לעשות מה שהזהירו עליו?"

ישנו מדרש באיכה רבה (פתיחה ט') שמעצים את השאלה דרך תיאור מעשה שהתרחש בזמן חורבן הבית:

בשעה שנכנסו שונאים למקדש, נכנסו עמון ומואב עימיהם לבית קדשי קדשים, ומצאו שם שני כרובים, והיו מחזרין אותם בחוצות ירושלים ואומרים: לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדים אלילים? ראו מה מצינו להם ומה עובדים.

לכן, אין זה משנה אם הכרובים הם בצורת עוף גדול

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביוולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

אשה אל אחותה". לפי פירוש, הכרובים היו שתי בליטות זהב שיצאו מהכפורת וניצבו אחת מול השנייה. לא הייתה להם צורה מיוחדת, אלא מין צורה אבסטרקטית עם כנפיים אבסטרקטיות שעמדו מעל לארון. לכן אין בהם איסור עשיית פסל וכל תמונה.

הלוחות הכתובים ב"מכתב א-לוהים" נמצאים בארון, ומעל לארון מבין הכרובים נמצא המקום ששם דיבר ה' אל משה (שם' כה:כב), מקום שהוא נקודת המפגש בין האין סופי עם הסופי. לפי חז"ל, הכרובים והארון עמדו בנס. הם היו שם אבל כשמדדו את החדר, הם לא תפסו נפח. ובלשון חז"ל: "מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון וכרובים אינו מן המידה" (בבא בתרא צט ע"א). הארון והכרובים, שהם מוחשיים ובו בזמן אינם מוחשיים באמת, ממחישים ביתר שאת את צמצום הבנתנו בכל הקשור למפגש בין א-לוהים לאדם. בנוסף, ביום היחיד בשנה שבו מותר לכוהן הגדול להיכנס לקודש הקודשים, הוא נכנס במיסוך של ענן קטורת, ועובדה זו מהווה ראיה נוספת לאי הוודאות הזו.

מצוות עשיית הכרובים היא אכן פרדוקס, פרדוקס שהוא רק חלק מהפרדוקס הכללי של המשכן או המקדש. מצד אחד שלמה המלך אומר: "בְּנֵה בְּנִיתִי בֵּית זֶבֶל לַךְ מִכֹּחַ לְשִׁבְתְּךָ" (מל"א ח:יג), ומספר פסוקים לאחר מכן, הוא אומר "הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלְלוּךָ" (שם כז). בית המקדש מסמל את היהדות בכללותה שמלאה בתמיהות וקושיות, ולפעמים גם בסתירות ובפרדוקסים. לא עלינו המלאכה לגמור, אך אין אנחנו בני חורין להיבטל ממנה.

לפי חז"ל היו הכרובים בדמות זכר ונקבה "ומעורין זה בזה" (יומא נד ע"א). לפי פירוש רש"י: "ומחבקין זה את זה, כזכר החובק את הנקבה". הכרובים מסמלים את הקשר הבל יינתק שבין ישראל לאביהם שבשמיים. גם אם איננו מבינים כל מה שכרוך בקשר הזה, הוא אכן קיים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ותסתפק בכרוב אחד? שמא יבואו לידי טעות ויאמרו שהוא אלוה.

הפסוק שצוטט מיחזקאל מתייחס למראה שבו הוא רואה את כיסא הכבוד, את מעשה המרכבה ואת הכרובים שכביכול נושאים את כיסא הכבוד. בתובנה זו השתמש החזקוני בפירוש, וכך הוא אומר:

ואף על פי שאמר 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה', כאן התיר צורת הכרובים שהרי לא נעשו להשתחוות אלא לשיבת דוגמא כרובים דכסא הכבוד.

הכרובים וארון הברית במשכן הם בגדר דגם שאמור להזכיר לנו את כיסא הכבוד של הקב"ה. ובאשר לאיסור של 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה', החזקוני טוען שישנם איסורים רבים בתורה שבתנאים ובמצבים מסוימים אין איסור בעשייתם, ואפילו יש בקיומם מצווה. כגון, איסור לבישת שעטנז שמתבטלת במצוות ציצית; איסור על נישואים עם אשת האח שנהפכת למצוות ייבום בתנאים מסוימים, וכן עשיית מלאכה בשבת, כמו שחיטה, שנהפכת למצווה כאשר מדובר בקורבנות התמידים והמוספים לשבת. גם כאן, איסור עשיית פסל וכל תמונה נהפך למצוות עשיית הכרובים.

המהר"ל מסביר בספרו "תפארת ישראל" (פרק מ"ו), שיש לנו טעות יסודית בעצם הצגת השאלה, וכך הוא אומר:

ולא ידעו השואלים כי הכרובים שהם במקדש, כיון שציווה הקדוש ברוך הוא "ועשית שני כרובים" הרי אלו הכרובים כמו כל הדברים אשר ברא השם יתברך וסידר בחכמתו, שאין בכל הדברים שברא השם יתברך יציאה מרשותו יתברך חס ושלום.

כלומר, ברגע שנצטוונו לבנות משכן לה' ולעשות לו כרובים, הרי זה כאילו שהקדוש ברוך הוא בעצמו בנה את המשכן, כמו שכתוב: "מִקֵּדֶשׁ ה' כֹּנֵנוּ יִדְדֶךָ" (שם' טו:יז). כשם שמותר לה' לעשות צורת אדם או כל צורה אחרת ביקום, ואף אחד אינו אומר שהוא ברא אלילים, כך גם בעשיית הכרובים. ברגע שציוונו לעשות את הכרובים, הרי זה כאילו שהוא בעצמו יצר אותם. לכן, כל סטייה מציוויו של ה' אכן תהייה עשיית פסל. וכך פירשו חז"ל את הפסוק בסוף פרשת יתרו (מכילתא, מובא ברש"י): "'אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם' (שם' כ:יט), שאם עשה הכרובים במקדש של כסף, או הוסיף עוד שני כרובים, או עשאו בבתי כנסיות, נחשבים אלוהי כסף ואלוהי זהב".

פירוש מפתיע, המנוגד לכל מדרשי חז"ל ופירושיהם, ואף מנוגד לעדויות ראייה שמובאות בחז"ל על הכרובים, מצאתי בפירושו לתורה של רבי חיים פלטיאל ב"ר יעקב, שהיה תלמידו-חברו של המהר"ם מרוטנברג, מאמצע המאה ה-13, וכך הוא אומר: "תשובה למינים דיש לומר להם שלא פרצופין היו אלא ב' דפין ובטוב קרוי איש אל אחיו כמו יריעות